

*До разової спеціалізованої вченої ради
Національного університету
«Одеська юридична академія»*

РЕЦЕНЗІЯ

**рецензента кандидата юридичних наук, доцента, доцента кафедри
трудового права та права соціального забезпечення Національного
університету «Одеська юридична академія»**

**Наньєвої Марії Іванівни
на дисертацію Кіліміченко Анни Олегівни
«Право на зайнятість та його гарантії»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю
081-Право**

Актуальність теми дослідження. Наразі в Україні триває масштабне реформування трудового та соціального законодавства. Так, упродовж останніх років до базового нормативно-правового акту у сфері регулювання зайнятості населення, а саме Закону України «Про зайнятість населення» від 05 липня 2012 року №5067-VI, було внесено низку змін і доповнень, зумовлених, зокрема, запровадженням воєнного стану. Тому дослідження теоретичних і практичних проблем права на зайнятість та його гарантій вбачається вкрай слушним, ураховуючи, що необхідно здійснити комплексний перегляд діючого законодавства та привести його положення у відповідність до актуальних умов і викликів. Також ця тема набула особливого значення у зв'язку із сучасними викликами у сфері зайнятості, а саме впровадженням цифрових технологій та роботизацією в умовах інформаційного суспільства, появою нових форм і видів зайнятості, запровадженням військового стану, що, своєю чергою, поставило нові питання у сфері зайнятості.

Проблематика правової регламентації права на зайнятість та його гарантій до цього часу залишається недостатньо дослідженою у вітчизняній науці трудового права, адже необхідно дослідити цю проблематику з

урахуванням сучасних тенденцій динаміки ринку праці та викликів, оновлення актів чинного законодавства України та врахування позитивного зарубіжного досвіду, насамперед країн ЄС. Перед наукою трудового права стоїть завдання розробки ефективного галузевого механізму здійснення права на зайнятість та його гарантій.

Актуальність теми дослідження зумовлена також значною роллю цього права в забезпеченні соціальної стабільності та економічної безпеки населення, особливо в умовах сучасних викликів, таких, як повномасштабна російська військова агресія, економічна нестабільність і змінювані ринкові умови праці. Ураховуючи зміни в законодавстві України, зокрема в контексті воєнного стану, тема набуває додаткової значущості, адже гарантування права на зайнятість є одним із ключових аспектів державної соціальної політики, що сприяє захисту прав громадян та забезпеченню стабільності на ринку праці. Відсутність у науці трудового права спеціальних комплексних досліджень теоретичних і практичних проблем права на зайнятість та його гарантій, створення дієвих механізмів реалізації та захисту цього права, розв'язання системних проблем у зазначеній сфері свідчить про актуальність і своєчасність дисертаційної роботи А.О. Кіліміченко, виконаної з урахуванням сучасного стану правового регулювання відносин у цій сфері.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, що містяться в дисертації. Наукові положення, висновки та рекомендації, викладені у дисертації, ґрунтуються на досягненнях загальної теорії права, конституційного, міжнародного права, права Європейського Союзу, трудового, адміністративного, цивільного права, інших галузей системи права України. Наукові твердження та позиції дисертантки об'єктивно відображають реальний стан правового регулювання права на зайнятість та його гарантій.

У дисертації чітко визначені об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом дослідження є правовідносини із зайнятості населення. Предметом дослідження є право на зайнятість та його гарантії.

Обрана авторкою структура роботи зумовлена метою дисертації, що полягає у здійсненні спеціального комплексного дослідження теоретичних і практичних проблем права на зайнятість та його гарантій, внесенні пропозицій та рекомендацій щодо вдосконалення чинного законодавства України в цій сфері та практики його застосування.

Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Зміст дисертаційного дослідження дає підстави стверджувати, що авторка ґрунтовно опрацювала значний обсяг наукових джерел з проблематики права на зайнятість та його гарантій. Логічність та послідовність виконаного дослідження забезпечувалися чітко визначеними завданнями дослідження, його об'єктом та предметом. Висновки та пропозиції, сформульовані в дисертаційній роботі А.О. Кіліміченко, є корисними як для розвитку науки трудового права, так і для правотворчої та правозастосовної практики в цій сфері.

Назва дисертації відповідає обраній спеціальності та суті вирішеної наукової проблеми. Наукова полеміка, що її веде автор на сторінках дисертації, здійснюється коректно, з дотриманням правил етики наукової дискусії. Дисертація виконана літературною мовою, наукові підходи і рекомендації, сформульовані у дослідженні, мають творчий, самостійний характер. Оформлення роботи відповідає встановленим вимогам МОН України.

У цілому загальні висновки дисертації мають відповідне значення для розвитку науки трудового права та вдосконалення правозастосовної практики у відповідній сфері.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших у вітчизняній науці трудового права спеціальним комплексним дослідженням теоретичних та практичних проблем права на зайнятість та його гарантій.

Позитивною рисою роботи є наведення власних визначень та пропозицій, зокрема, вдосконалено поняття «державне регулювання

зайнятості» у п. 6 частини першої ст. 1 Закону України «Про зайнятість населення»; виокремлено на науковому рівні саме поняття «нормативне регулювання зайнятості» та визначено його мету; внесено пропозицію закріпити в частині першій ст. 1 Закону України «Про зайнятість населення» поняття «договірне регулювання зайнятості населення»; запропоновано викласти частину третю ст. 3 Закону України «Про зайнятість населення» у новій редакції: «Право на зайнятість забезпечується шляхом провадження трудової діяльності на умовах трудового договору (контракту) або на інших умовах, передбачених законодавством, підприємницької та інших видів діяльності, не заборонених законом» замість «встановлення відносин, що регулюються трудовим договором (контрактом)»; наведено власну дефініцію «зайнятості» в п. 7 частини першої ст. 1 Закону України «Про зайнятість населення» тощо.

Варто підтримати висновок авторки про те, що виокремлення державного та договірного регулювання зайнятості населення викликає наукову дискусію у зв'язку з відсутністю єдиного та послідовного критерію класифікації. У межах державного регулювання суб'єктом виступає держава, яка реалізує свої повноваження через уповноважені органи публічної влади. Натомість договірне регулювання зазвичай ототожнюється із суб'єктами соціального діалогу, як от представниками працівників, роботодавців та органів виконавчої влади. Проте така суб'єктна характеристика є недостатньо точною, оскільки договірне регулювання, з погляду правової природи, передусім реалізується через відповідні форми правової фіксації, а саме колективні договори та угоди, а не через саму участь сторін діалогу як таких. Таким чином, доцільним видається переосмислення підходів до класифікації форм регулювання зайнятості з урахуванням матеріальних ознак їх реалізації.

Позитивно слід відмітити ґрунтовний аналіз авторкою міжнародно-правового регулювання зайнятості населення (актів ООН, конвенцій і рекомендацій МОП, Європейської соціальної хартії (переглянутої), актів ЄС) та його впливу на формування і розвиток законодавства України в цій сфері.

Однак значна частина міжнародно-правових актів у цій сфері залишається нератифікованою Україною. У контексті європейської інтеграції особливого значення набуває процес гармонізації національного законодавства з нормативно-правовими актами Європейського Союзу, що регулюють питання зайнятості та трудових відносин.

Слушним є висновок, що поняття зайнятості як правову категорію можливо розглядати в декількох значеннях: 1) як систему суспільних відносин, які виникають у зв'язку з реалізацією особою права на зайнятість; 2) як законну оплатну або безоплатну діяльність осіб, віднесених законом до категорій зайнятого населення; 3) як форму реалізації права на вільно обрану зайнятість; 4) як субінститут правового інституту «Зайнятість та працевлаштування» у структурі Індивідуального трудового права у системі трудового права України та окремо визначені ознаки зайнятості як правової категорії в розумінні її як діяльності фізичної особи, що дало можливість авторці надати власне поняття «зайнятості» в п. 7 частини першої ст. 1 Закону України «Про зайнятість населення».

Також заслуговує на увагу дослідження авторки питання щодо визначення повної, продуктивної, вільно обраної зайнятості відповідно до положень Конвенції МОП №122 про політику зайнятості 1964 року та внесення відповідних пропозицій щодо вдосконалення національного законодавства, зокрема Закону України «Про зайнятість населення».

Слушним є висновок про доцільність закріплення права на зайнятість в розділі II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» Конституції України у переліку соціальних прав людини і громадянина, оскільки право на зайнятість є самостійним суб'єктивним правом особи, що є більш широким ніж право на працю.

Варто підтримати висновок авторки щодо необхідності розмежування понять «право на працю» і «право на зайнятість». Дійсно, поняття «право на працю» і «право на зайнятість» нерідко використовуються як синоніми, однак між ними існує принципова різниця. Право на працю передбачає гарантовану

можливість особи вільно обирати або вільно погоджуватись на працю, отримувати справедливу винагороду за неї, мати належні умови праці та правовий захист у сфері трудових відносин. Це право пов'язане виключно з формалізованими трудовими правовідносинами, що виникають на підставі укладення трудового договору. Натомість право на зайнятість є ширшим за обсягом: воно охоплює не лише участь особи у трудовій діяльності, але й у будь-яких інших видах діяльності, не заборонених законом і пов'язаних із забезпеченням засобів до існування (зокрема підприємницьку діяльність, самозайнятість, творчу діяльність тощо).

Слушними є висновок авторки про відсутність норм щодо механізму захисту права особи від проявів дискримінації у сфері зайнятості населення у ст. 11 Закону України «Про зайнятість населення» та пропозиції доповнити ст. 11 Закону України «Про зайнятість населення» окремою частиною четвертою такого змісту: «Особи, які вважають, що вони зазнали дискримінації у сфері зайнятості, мають право звернутися із скаргою до органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та/або до суду».

Заслуговує на увагу дослідження авторки щодо питання працевлаштування осіб з інвалідністю і внесених змін у національне законодавство, а саме запровадження більш гнучкої організації працевлаштування осіб з інвалідністю відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення права осіб з інвалідністю на працю» від 15 січня 2025 року №4219-IX. Позитивно відзначається впровадження зазначеним Законом механізму економічного стимулювання роботодавців до працевлаштування осіб з інвалідністю як альтернативи адміністративно-господарським санкціям за невиконання нормативу працевлаштування цих осіб. Такий підхід сприяє формуванню позитивної мотивації у роботодавців та відповідає європейським принципам партнерства у сфері зайнятості, що є вкрай актуальним для

післявоєнного відновлення ринку праці та розбудови інклюзивного суспільства, особливо коли суттєво зростає кількість осіб, які набули інвалідності внаслідок бойових дій.

Позитивно слід відмітити виокремлення авторкою у структурі суб'єктивного права на зайнятість такі права особи: право на власні дії, що передбачає право на вільно обрану зайнятість, вільний вибір місця, виду діяльності та роду занять; право на чужі дії, а саме дії з боку зобов'язаного суб'єкта; право звертатися до держави за захистом права на зайнятість. Поділ суб'єктивного права на зайнятість на структурні елементи дає змогу чітко окреслити його зміст і межі. Це дозволяє уникнути надмірно загальних трактувань та забезпечує більш глибоке розуміння механізму реалізації цього права. Така структура може бути покладена в основу формування нормативних актів, програм працевлаштування, судової практики, тощо. Це створює умови для побудови цілісної системи реалізації права на зайнятість. Отже, структурований підхід до визначення суб'єктивного права на зайнятість не лише підвищує рівень наукової визначеності категорії, а й має суттєве прикладне значення для удосконалення державної політики в сфері зайнятості, особливо в кризових умовах, таких як воєнний стан.

Позитивною рисою роботи є те, що авторкою значну увагу приділено класифікації гарантій права на зайнятість (правових, економічних, організаційних, інституційних) та їх функціональному значенню; здійснюється класифікація гарантій права на зайнятість за різними критеріями, окремо виокремлюються позадержавні гарантії права на зайнятість (здійснення громадського контролю за дотриманням законодавства про зайнятість населення; активна позиція самих суб'єктів права на зайнятість у його забезпеченні, тощо). Також обґрунтовано роль соціального діалогу у забезпеченні балансу інтересів на ринку праці.

Позитивним є також комплексний підхід до аналізу як національного законодавства, так і законодавства зарубіжних країн, у тому числі країн

Європейського Союзу (Румунія, Чеська Республіка, Польща тощо у порівняльно-правовому аспекті.

В роботі сформульовані й інші висновки та пропозиції, що мають ознаки наукової новизни та заслуговують на увагу.

Повнота викладених наукових положень в опублікованих працях. Основні теоретичні положення, наукові висновки та практичні рекомендації викладені у 10 наукових публікаціях, з яких 3 статті, опубліковані у виданнях, включених Міністерством освіти і науки України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, а також сім тез доповідей на науково-практичних конференціях.

У цілому слід відзначити високий загальний рівень дисертаційної роботи, оскільки крім теоретичних положень, цінним у роботі є їх зв'язок з практичною площиною застосування висновків та результатів наукового пошуку.

Водночас окремі висновки та твердження, представлені у дисертаційній роботі, видаються дискусійними і потребують додаткового обґрунтування.

Дисертантка у роботі вказує на необхідність виокремлення нормативного регулювання зайнятості. У зв'язку з цим потребує додаткової аргументації позиція авторки щодо виокремлення в дисертації нормативного регулювання замість державного регулювання.

Також дисертантка у своїй роботі досліджує питання «цифрової зайнятості» та визначає її поняття. Було б доцільно зазначити які правові ознаки відрізняють цифрову зайнятість від традиційних форм зайнятості і чи необхідно передбачити додаткові гарантії для цифрових працівників.

Загальний висновок про дисертацію А.О. Кіліміченко.

Дисертація є самостійною завершеною науковою роботою, в якій відсутні порушення академічної доброчесності. У дисертації наявні посилання на відповідні джерела інформації у разі використання ідей,

тверджень, відомостей, надано достовірну інформацію про результати наукової діяльності.

Загалом дисертація А.О. Кіліміченко є самостійним, завершеним дослідженням, яке є внеском у науку трудового права і розв'язує важливу проблему теоретичного та прикладного значення.

Висловлені зауваження щодо змісту роботи та вказівки на спірні твердження носять переважно дискусійний та уточнюючий характер і не знижують позитивної оцінки дисертаційної роботи.

Дисертація на тему «Право на зайнятість та його гарантії», подана на здобуття ступеня доктора філософії, відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами), Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим Наказом МОН України від 12 січня 2017 року №40 (зі змінами) та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року №44 (зі змінами), а її авторка, Кіліміченко Анна Олегівна, заслуговує на присудження їй ступеня доктора філософії за спеціальністю 081-Право.

Рецензент:

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри трудового права

та права соціального забезпечення

Національного університету

«Одеська юридична академія»

Марія НАНЬЄВА